

יחידה ו: 'תלונות' (יא,א-לה)

סקירה כללית ומבנה

ביחידה זו הכוללת את פרק יא, שתי 'תלונות'. בהיעדר מונח מקובל, אנו משתמשים במילת 'תלונות' (בין גרשיים!) למרות שהיא עצמה אינה נזכרת כאן במפורש. הלשונות שבהם משתמש הכתוב כדי לתאר את מה שקרה אינם אחידים, למשל - 'כמתאוננים רע'. כללית, זו היא המדיניות הלשונית גם בהמשך הספר, אם כי לשון "וילנו" (יז,ו) תופיע בהמשך (יחידה ז). יש מן הפרשנים המשתמשים מעשה שגרה בלשון 'תלונה' כדי לתאר את אירועי פרק יא,¹ ולדעתנו דיוק בסיסי בלשון הכתוב מחייב, למצער, להתריע על כך.

המבנה של הפרק מורכב ואינו פרופורציונלי. הוא פותח בתיאור ה'תלונה' הראשונה שהיא קצרה ביותר, ובמובן מסוים, אף איננה מובנת כל צורכה. אחר כך הכתוב מאריך מאוד בסיפור ה'תלונה' השנייה. לזו יש מבנה מורכב שיוצג להלן. באופן כללי, מעורבים בו סיפור 'תלונתם' של ישראל והדו-שיח הארוך בין משה לה', שלרגעים נדמה כ'תלונה' של משה עצמו. בשונה מאוד מהחטיבה הראשונה בספר (פרקים א-י. יחידות א-ה), אין כאן תיאורי זמן, והתחושה של הדייקנות בתיאור המרחב שאפפה את החטיבה הראשונה (ציור המחנה והשלכותיו) מתפוגגת. כבר בשלב זה נוכל לטעון ליסודות המבנה המוצק והסמלי של המחנה בכוחן של ה'תלונות', ולהלן נבאר.

כמתאוננים רע

ה'תלונה' הראשונה מוצגת כך:

"ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' וישמע ה' ויחר אפו ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה" (יא,א).

לפנינו כמה נקודות ברורות. ברור שניכר כאן שינוי מהותי ביחס לדברים רבים העומדים ברקע. הנה, ברור שמובע כאן כעס של ה' (ויחר אפו) ועונש ('אש'), ולכן יש מקום להבין כי מדובר בחטא; אך לבד מתוצאותיו, החטא עצמו איננו ברור, וקשה לראות לפי איזו אמת מידה חיצונית נוכל להגדירו כחטא. האם עברו על סולם ערכי-דתי ידוע? האם חטאו בדבר שנצטוו מראש שלא לעשותו? ועוד, ברור למדי שהעם לא חטא על-פי אמות המידה שעוצבו בספר במדבר המרבה לעסוק בעניין הקדושה. קרי,

1 הגדילה לעשות נחמה ליבוביץ שהכתירה עיון שלם בכותרת: 'התלונות החוזרות ונשנות, ובטקסט עצמו: "...ומיד מתחילים סיפורי התלונות, ההולכות ונשנות ואין הן פוסקות מפייהם של ישראל כפי שמתואר בפרשיות בהעלותך - שלח - קורח - חוקת" (עיונים בספר במדבר, ירושלים תשנ"ו, עמ' 116). דעת מקרא מכתיר את הפרק בכותרת: 'מנסיונות בני ישראל את ה' (פרק יא)', ובהקדמה: "...נשמעו מדי פעם תלונות ומריבות נגד ה' ונגד משה על עצם היציאה ממצרים..." (עמ' קטז).

הבעיה הייתה כרוכה בדיבור, והפתרון מגיע בצעקה ובתפילה. לכאורה, העם איננו יכול לפנות אל ה' במישרין, ולכן הוא צועק למשה. בניגוד לספר שמות, הוא איננו מתקיף את משה ואהרון ואיננו מתריס נגדם; ואולי זה קשור לשינוי שחל כאן במינוח, כזכור, לשון 'תלונה' רווחה בספר שמות⁵, וכאן אומצה לשון אחרת. בנסיבות אלו, כשהמתקפה איננה מופנית כלפי משה, ניתן לראות כאן מעין מבחן למשה כיצד ינהג בעת שה' פוגע בעמו. ומה שקורה הוא, שכאן אכן משה פונה לה' - אך לא לאחר האסון (האש), אלא לאחר צעקתם! התנהגות זו יכולה להתפרש בדרכים שונות, ואולי יש בעיותיהן של תפילות משה כדי לעוררם לפעול בדרך שלהם; כביכול, משה לא פעל עד שהם עשו דבר מה. איננו יודעים מה הייתה כוונתו בנידון, ואם בכלל הייתה כזו; אך במובן מסוים מתחיל להירקם כאן תהליך של עידוד לגיבוש עצמיות לעם האמור לפעול ולהגיב בכוחות עצמו. אפשר ששורשם של דברים נעוץ כבר בתגובה הראשונית של העם 'המתאונן רע' ומנסה להשתחרר קמעה מכבלי המסגרת הנוקשה של סדרי המחנה והקדושה המושלמים שהוצגו בחטיבה הקודמת. 'מתאוננים רע' - בצורה שהדברים התרחשו כאן, זה הוביל לרעה, אך פעילותו העצמית של העם המגיב למצבים המתחדשים, ואינו מובל כיבורג במכונה, יכולה להתקבל גם לטובה. ניתן אולי לדבר על יציאה מהמודל הסטטי של המחנה ורכישת עצמיות לעם. בהמשך (יחידה ה, י, ובמיוחד בדיון מסכם) נתייחס לשאלת עצמיותו של העם, בין השאר גם ביחס לספרי יהושע ודברים.

הסיום לפרשה הקצרה והסתומה מעט הזו כרוך בקריאת שם המקום: 'ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה במ אש ה'" (יא,ג). השם מזכיר! מובע כאן עניין הזיכרון שהוא מהותי בספרנו ובמקרא כולו; המקומות הנקבעים על ידי האירועים אינם סתמיים, ולכן זוכים בשם. המסעות שסודרו במעין סיכום כללי בתיאור תחילת המסע בפרק י (יחידה ה), יזכו בשם בפרשת מסעי (יחידה יט); אך זה יקרה בשלב מתקדם מאוד של הספר. התחושה הרווחת בשלב הזה היא שמסעות אלו נושאים אופי טכני מאוד. הם התרחשו בצורה ידועה על פי הנחיות הענן, ואפשר שכל עזיבה ותנועה כרוכים בעימות שנובע מהעזיבה וההליכה אל הבלתי נודע; אך מעבר לזה, מבחינה היסטורית לא קרה בהם מאומה. לעומת זאת, כאן קורה משהו שראוי להנציחו בשם ולהעמידו כמושא לזיכרון.

מבנה סיפור ה'תלונה' השנייה

אנו משתמשים בביטוי 'סיפור ה'תלונה' השנייה' כדי להדגיש את ההיבט המורכב של הצגתה, המשלב באירועים של פעולת העם (מכונים כאן 'תלונה') את סיפור משה

5 בתלונה הראשונה בספר שמות: "...בשמעו את תלונתכם על ה'... בשמוע ה' את תלונתכם אשר אתם מלינים עליו... קרבו לפני ה' כי שמע את תלונתכם" (שמות טז, ז-ט). מעניין כי גם כאן מדובר על שמיעה, תלונה המיועדת לאוזני ה', גם אם בפועל לא התכוונו לכך. אומנם, בספר במדבר לא נאמר במפורש כי כווננו לה', אך בהחלט נרמז כי כך הוא.

הם לא חצו את גבולות הקדושה ששורטטו בספר (יחידה א). אפשר כי מתוך היעושי ניתן להגדיר טוב יותר את הבעיה העומדת ביסוד החטא, על דרך מידה כנגד מידה. היעושי הוא אש, וזו לא ברור מה טיבה. אומנם את חטא בני אהרון שביסודו עומדת פריצת גדרות הקדושה, ניתן לאפיין ביאש זרה, אך מתברר כי דווקא אליבא דספרנו, עונשם - מיתה - איננו מוצג כ'אש מלפני ה'" כבספר ויקרא². אם כן, אף שאין להימנע מהעלאת רמז בנידון, קשה לקשר את האש וסיבותיה לפריצת גדרי הקדושה המעסיקים את ספרנו.

הדגש כאן מוסב על דיבור, ולכן בפשטות מודגש 'באוזני ה' וישמע', שלא כבענייני קדושה שונים, שם מדובר על מצבים של 'לפני ה'.'³ הדיבור מציג תגובה כלשהי של העם על מה שקורה, אך לא ברור מה טיבה, ועל מה בדיוק התאונן. אם אנו מבינים את האש כקשורה בדרך זו או אחרת בחטא, באמצעות עיקרון מידה כנגד מידה (כמו היבשרי המכשיל ש'בתלונה' הבאה, שבו גם נעשו), או אז נוכל להסיק אודות איזו תסיסה הרוחשת בעם המשולה כאש לוחשת מטפורית הנענשת באש אוכלת ממשית. ובידוע, כי האש מהווה דימוי חזק מאוד לבעירה פנימית להרס ולכלילון של מבנה פנימי מסוים.⁴

אשר לפעולת האש במרחב, היא ממוקמת בדייקנות - 'ותאכל בקצה המחנה', ולא במרכז; יש כאן אפוא התמקדות בשוליים. לא ברור מדוע ומה קרה דווקא שם, אך ההתמקדות בשוליים אינה עולה בקנה אחד עם המבנה המסודר והמאורגן של המחנה המתואר לעיל (יחידה א), שבעצם, אין בו שוליים, אין בו קצה. דוק, ברור שלמחנה היו גבולות פיסיים, ובנקודה כלשהי התחיל המדבר; אך בכל מה שנעשה בחטיבה הקודמת, לא היה צורך להגדיר את גבולו הפונה חוצה, אלא את גבולותיו ביחס לקדושה הפנימית. שם הייתה טמונה הסכנה, ואילו כאן חל שינוי מהותי. אם כך, 'קצה' הוא מונח חדש לגמרי.

הבעירה הזו נסתלקה מן העולם בדרך מיוחדת: 'ויצעק העם אל משה ויתפלל אל ה' ותשקע האש" (יא,ב). ברור שמה שמשיך לפעול כאן הוא הדיבור - 'ויצעק', ויתפלל';

2 חטא בני אהרון בספר במדבר: 'וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם" (ד,ט); 'וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה'" (כו, טא). בספר ויקרא: "...ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה'" (ויקרא י,ב).

3 דוגמאות: "...והעמיד את האשה לפני ה'..." (הל,ג); "והניף אותם הכהן תנופה לפני ה'..." (ו,כ); "ויביאו את קרבנם לפני ה'" (ז,ג); "ויזכרתם לפני ה' אלהיכם..." (י,ט).

4 דוגמה מעניינת עולה בימשל יותם. במשל: "...ותצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון... ותצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך" (שופטים ט, טו-כ). ובמצייאות התגשם: "...וישימו על הצריח ויציתו עליהם את הצריח באש... ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש..." (שופטים ט, מט-נב), ומכאן התגלגל מותו של אבימלך. דומה בעניינינו, כי האש כאן איננה רק אמצעי להדגיש מצב של מידה כנגד מידה כפי שאכן קרה, אלא באה ללמד על ההרס הפנימי במבנה החברתי-פוליטי-דתי בכללותו. האש החיצונית מסמלת אש פנימית כפי שמוכן מעומק הפרשה.

אשר בקרבו - נעיר כי מילת 'בקרבו' שנושאת משמעות טכנית, עשויה לשרת גם במשמעויות לאומיות מסוימות, שכן לא-אחת היא מציינת גם את נוכחות הגר 'בקרבו' ישראל⁷. אם כך, הרי זה מתקשר לדברים שנאמרו בחיבורנו שוב ושוב בדבר נוכחות גורמים נוספים 'בקרבו' ישראל (למשל: ההתייחסות לגר, יחידה ב), והשאלה מהי המשמעות. בשלב זה נציין כי כאן, לכאורה, מתואר תפקידם השלילי; אך חיש קל ייווכח הקורא לדעת, כי מעבר לעצם היותם מעין זרז בתחילת האירועים, את התפקיד השלילי האמיתי ממלאים כאן דווקא בני ישראל.

בהערה לנאמר נוסף כי 'אספסוף', לבד ממשמעותו העצמית, מקיים משחק לשון עם לשונות ה'אספסוף' השונים שייאמרו בסוף הפרק (להלן). כביכול, נרקם כאן מעין 'סיגור' ספרותי - מה שהתחיל באספסוף הסתיים באספסוף, והאספסוף שיבוא הרה אסון יהיה.

ה'בכ'י מכין אותנו למצב של צער בעם. מבחינת סדר הדברים, קודם בא הבכי ואחר כך מה שנראה כהסבר. דוק, לא נאמר כאן שהתאוו ואחר כך - משלא סופקה תאוותם - בכך, אלא להפך. הקורא עשוי לתהות מה פשר הסדר הזה של בכי הבא לפני אמירה מבארת לפשרו; ואפשר שהוא בא לבשר את הרס הפנימיות הקודם להתעוררות ה'סיבה' הספציפית שתושמע בהמשך. רוצה לומר, יש כאן אווירה של ייאוש עמוק שביטויה המיוחד במקרה הנידון הוא התאוה, ולא תאוה ספציפית שעלולה להוביל לבכי. אם כן, גם במובן הזה התמונה של היציבות והארגון המאפיינת את היחידות הקודמות הולכת ומתערערת. מכל מקום, המצב שנחשף בבכי הולך ומתברר בדברים שבפיהם:

"ויאמרו מי יאכלנו בשר. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים. ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו..." (יא, ד-ו).

ניתן דעתנו, הבכי משקף ייאוש והרס, אך אין הוא משתק את יכולת הדיבור. דא עקא, זו מכוונת לנמק את התנגדותם למהלכים הנרקמים בספרנו. ונמצאנו למדים, אין מדובר בייאוש רגעי פרי חולשת הרגעים הקשים במדבר. נימוקם-נאומם המפורט והמסודר המבחין בין עבר להווה - 'זכרנו...ועתה...' מלמד עד כמה עמוקה התנגדותם. מי מדבר ואל מי? בפועל, יש מן הסתם דוברים מובילים מייצגים; ואשר לשיטה, מדברים הם כביכול כלפי עצמם, בשבצם מעין שאלות רטוריות - 'מי יאכלנו בשר?!'. יכולתם הרטורית יש בה כדי לשכנע גם את מי שלא השתכנע בתחילה, ולהרחיב את מעגלי ההתמרמרות ולהעבירה הלאה הלאה.

⁷ הביטוי המקובל כגון אלה הוא ישיבה של גר - 'גר תושב'. נציג שתי דוגמאות מעניינות מספר יהושע: "...נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם" (יהושע ח, לה). כאן אין מדובר ביישוב בקרבם, אלא ב'הולך בקרבם', משום שקיים עדיין מצב של מחנה נודד. לעומת זאת, רחב מוצגת כיושבת: "...ותשב בקרב ישראל עד היום הזה" (יהושע ו, כה). ונראה כי הכוונה להיותה 'גרה' לגביה - והדברים מתייחסים ליעד היום הזה - נאמר כי הוא היא 'יושבת'.

ודבריו עם ה'. אריכות הדברים והמבנה המורכב מבדילים אפוא את היתלונה' השנייה מקודמתה בפרק זה. בעיקרו, המבנה משולש. החלק הראשון (יא, ד-י) מתאר את עצם היתלונה, כלומר, את התנהגות העם ופעולותיו. החלק המרכזי (יא, י-ל) מתייחס להתרחשויות שונות שנקרחו בעקבות היתלונה' בין משה לה' (הדו-שיח עם ה' ופרשת ההתנבאות של הזקנים), והחלק השלישי (יא, לא-לה) - העונש החוזר לעם. נמצא שחלק מרכזי מסיפור היתלונה' עוסק בכלל במתרחש בין משה לה'. 'מרכזי' - הן בשיעורו, הן במיקומו בפרשה, והן - לדעתנו - במשמעותו הרעיונית.

התאוה לבשר

האירוע הבא מוצג כהמשך ישיר לקודמו: "והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה..." (יא, ד). לא מצוין שנסעו או שעזבו את מקומם לפי הדגם הקודם בספרנו הקושר אירועים למסעות, ולעתים אף מגדיר זמנים בלוח הזמנים בספר (יחידה ה), אלא ש'התאוה תאוה'. כבר בשלב זה נרקם אפוא בפנינו דגם חדש של הצגת אירועים המתנכר לדגם הקודם ולסדר המסוים שבו פעל.

מה טיבו של ה'אספסוף' הנוכח כאן? ידוע הניסיון לזהותו עם ה'ערב רבי' של ספר שמות⁶. זה תואם את המגמה לחפש מקבילות בספר שמות; אך כאן אותו גוף אנושי מובע בהקשר שלילי - תאוה, בעוד שבספר שמות ניתן לראות את המתווספים ליציאה מבית העבדים - כמוהם כ'עברים' (תן דעתך למשחק הלשון: 'עברים' - 'ערב רבי') - כחפצי דרוו, שאם לא-כן, מדוע יצטרפו למסע אל הבלתי נודע. לשונית, נגזר מ'לאסוף'. כביכול, זו התוצאה של אסוף של אנשים שנאספו מתוך משהו, מתוך איזו תשתית אנושית לא-מוגדרת שממנה נאספו. זה נוגד באופן עמוק את הדגם ההשתייכותי של החטיבה הראשונה בספר, שלפיה כל אחד מאורגן במחנה ובמקומו, ומקובע בסדר מסוים. ואילו כאן הוא 'נאסף', כביכול, מתוך הסדר הזה; מצב עניינים העומד בניגוד גמור למצבם של בני ישראל: "והאספסוף אשר בקרבנו...וישבו ויבכו גם בני ישראל..." (יא, ד). כלומר, הם 'בקרבו' בתוכו, הפעם האירועים אינם ממוקדים בשוליים - 'בקצה המחנה' אלא ב'מיקום' מרכזי יותר. תנועת ההיסדקות של הסדר הקיים מחלחלת אפוא אל המרכז. נזכיר, במובן מסוים גם במקרה הקודם, ברגע שמשה נכנס לתמונה, בפנות ('ויציעקו') העם אליו, נגלה מעבר מהשוליים אל המרכז. אפשר שהמעבר נוטל חלק במשמעות הגיאוגרפית - מקצה המחנה שבו פרצה האש אל מרכזו, ואפשר ש'קצה' זה איננו גיאוגרפי ממש, אלא נושא משמעות סמלית מסוימת. כאן המעבר מהשוליים למרכז בולט לא-פחות, אלא שהוא נושא אופי חברתי - מהאספסוף אל בני ישראל. מכל מקום, התוצאה בשני המקרים - בקיעים בתשתית המאורגנת של התמונה שהוצגה ביחידות הקודמות.

אשר לתוכן הפסוק, מדובר בצירוף מעניין של ירקות המביע את הזיקה למצרים באמצעות התוצרת החקלאית שלה. יש כאן כמדומה שתי הנחות. האחת, הבעת תחושות ורעיונות באמצעות צמחים ומאכלים. זהו אמצעי מקובל במקרא, ולא רק בו.⁸ ההנחה השנייה היא שהצירוף הבוטני-חקלאי הזה עשוי להיות מובן למי שמכיר את טבעה של מצרים. מדובר בירקות המייצגים את חקלאות השלחין של הנהר,⁹ ובכך הם משתלבים ב'דגה' הנזכרת, כדי לעצב סמל לאורח החיים בסמוך לנהר. הניסוח המטפורי המיוחד במינו - 'ועתה נפשנו יבשה' עומד כמובן בניגודיות עזה למים של הנהר העומד ברקע.¹⁰ ויש בכך בראש ובראשונה, כדי לבשר על השפעת המדבר; בפועל, רמיזה לצמא ממשי, ועל דרך הסמליות, השפעת כוחות ההרס הגלומים במדבר על הסדר המוצע בספרנו. אך המים - מי הנהר - רומזים גם לחקלאות. להלן נבאר את הצעת הפירות - 'פרי הארץ' בפי משה בפרשת 'המרגלים' (יחידה ח), כמעין תגובה להדגשת התלות בירקות הללו, ברצון לשנות תלות זו על מלוא משמעותה הפסיכולוגית. מבחינה זו משרת שפע הירקות תכלית נוספת - ההנגדה לימן. טרם נביא את הדיון המלא באזכורו כאן, נציין כי המן מוצג כאן (וגם בשמות) כצמח - "זרע גד" (יא,ז).¹¹ כלומר, עומד כאן צמח (גד') מול צמחים 'בצלים ושומים וכו'', זה מציע תשתית תוכנית להשוואה שתבואר להלן.

אחר 'ציטוטי' דברי העם באה הערה של המספר המשתלבת היטב בעניין. בהערה זו המן מתואר כך:

"והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח. שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו כטעם לשד השמן" (יא,ז-ח).

לפירוט המיוחד הזה עוצמה משלו, והוא מעורר להשוואה שממנה עולה כי בכמה נקודות הוא שונה מזה של הכנת לחם רגיל, אך יש גם דמיון מהותי. 'זרע גד' כמעט בלתי מוכר במקרא, ובכל זאת, יש לפנינו הדגשה של טיפול בצמח הדומה בקוויה העקרוניים לטחינה. כלומר, ניתן לחוש ברצון להתחבר לטבעיות מסוימת, להכנה מקובלת של מזון. דומה כי גם ציור אופן מציאתו בשטח מדגיש טבעיות מה: "וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו" (יא,ט). להלן נעמוד על הזיקה לסיפור ירידת המן בספר שמות, מכל מקום, ברור למדי כי הזיקה לטל קושרת אותו לסוג אקלים ידוע, וזה מזכיר ולו במידת מה את הגשם - הסמל הידוע להשגחה טבעית בארץ ישראל.¹²

8 ראו למשל: ח' חזן, השיח האנתרופולוגי, תל אביב תשנ"ג, עמ' 14-15.

9 לזיהוי הירקות הללו ראו: י' פליקס, עולם הצומח המקראי, תל אביב תשכ"ח. בערכיהם.

10 צמאון הנפש העשוי להיות קשור ביובשה, מופיע בהקשרים סביבתיים מתאימים. במדבר: "מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה... צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים..." (תהילים סג,א-ב). ובהיפוכו: "כאיל תערג על אפיקי מים... צמאה נפשי לאלהים אל חי..." (תהילים מב,ג-ד).

11 לזיהוי הגד ראו: י' פליקס, לעיל הערה 9. בערכו.

12 בספר דברים מופיעה ההנגדה המפורסמת בין מצרים לארץ ישראל המביעה היטב רעיון זה: "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים. ארץ אשר היא אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא,י-יב). פתח באבחנה גיאוגרפית-אקלימית, ועבר לפרשנותה הדתית.

נמצא, המן הוא פלאי במהותו, אך סימניו החיצוניים המודגשים היטב היטב בכתוב, משווים לו אופי המזכיר את היווצרות הלחם בארץ כנען העומדת בפתח; ומסתבר כי דבר זה לא היה רצוי בעיני המתאוננים.¹³ הנה כי כן, הגעגועים למצרים והרתיעה מן ההיחלצות מ'הסדר המצרי' עומדים כאן על הפרק ומובעים בשפת הסיפור ובסמליו. עתה מתאר הכתוב את תגובת משה וה':

"וישמע משה את העם בכה למשפחותיו איש לפתח אהלו ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע" (יא,י).

את התגובה עצמה ננתח להלן, אך כרקע לה נאמר מידע חדש לגבי הבכי. קודם נאמר - 'ויבכו גם בני ישראל', ועתה - '...העם בוכה למשפחותיו'. עניין הבכי חוזר אפוא ומודגש, אך אין זו חזרה טכנית, ודומה כי חל שינוי בדפוס הבכי מיגם בני ישראל המציין את ההתווספות לאספסוף, ליבוכה למשפחותיו המדגיש את התקבעותה של התופעה במרקם החברתי, וחדירתה מן השוליים למרכז. 'אספסוף' נוצר מ'איסוף' מ...', ועתה אין זו עוד תופעה שמוגבלת בו ורק בו.

מה עניינה של משפחה? 'למשפחותם לבית אבותם' נזכר כבסיס למפקד. אנו משערים כי לא נאמר כאן 'בית אבי' משום שמטבעו 'בית אבי' פונה לשורשים הקרובים ('אבי') ומזכיר אותם, בעוד שמשפחה מציינת כאן את המסגרת החברתית החשובה בהווה.¹⁴ המסגרת החברתית העומדת כרקע לספר אמורה לשרת את רעיון 'סדר הקדושה', שיש לה השלכות חברתיות ברורות כולל תחומים וגבולות, ואילו הבכי מלמד כי המרקם המקודש נפרם. עם זאת, נדגיש כי לא מדובר כאן בחציית גבולות הקודש ממש. רוצה לומר, לא התחום היגיאוגרפי של הקדושה עומד כאן על הפרק, אלא משהו שונה שיש מקום לברר את בעייתיותו. כביכול, מה שהיו גבולות מוגדרים מבחינה גיאוגרפית וניתנים לזיהוי בנקל - הן כל אחד ידע היכן מתחיל שבטו, המחנה, המשכן ומה שבתוכם - הופכים כאן לגבולות של שותפות בשליחות וייעוד שהם הרבה יותר ערטילאיים.

13 עניין בפני עצמו הוא המדרשים אודות המן המובאים במסכת יומא בתלמוד הבבלי (עד ע"ב - עו ע"א). למדרשים אלו המעצימים מאוד את פלאיות המן, משמעות פסיכולוגית מפליאה; הם מדגישים באופן עמוק את הקשר בין תרבות ופסיכולוגיה לבין מאכלים. ואנו הלכנו במה שנראה בעינינו גישה קרובה לפשוטו של מקרא.

14 עניין זה תובע הבהרה. בספר במדבר מופיע - 'למשפחותם לבית אבותם' בביטוי אחד בהיערכות למפקד. בספרים המתארים את עם ישראל בשלבי נודותו מוצגת המשפחה כיחידה תת-שבטית בהיררכיה החברתית של העם: "...והיה השבט אשר ילכדנו ה' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה ה' יקרב לבתים..." (יהושע ז,ד); "...פן יש בכס איש או אשה או משפחה או שבט..." (דברים כט,יז). ובהיות ישראל על אדמתו יש ל'משפחה' גם ממשות גיאוגרפית: "ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה..." (ירמיהו ג,ד). טענתנו היא שיבתי - בית אב מהווה גם הוא חלק מן ההיררכיה הזו, אך כפי ששפט מייצג מציאות חברתית נתונה בהווה, כך גם המשפחה. בית האב מזכיר את האב במישרין. לא את אבי השבט או המשפחה הרחוק, אלא דמות קרובה יותר בעבר שמתייחסים אליה.

העונש הוא בסופו של דבר אותו עונש - מיתה, אך זו ייחודית וקשורה בחריגה מאותה שליחות. הדגשת 'משפחות' עשויה לשאת משמעות נוספת. במפקד בסוף הספר מאורגן העם בשבטיו ומשפחותיו: "אלה משפחות השמעוני..." (כו, יד) וכו'. המשפחות מודגשות שם מאוד (יחידה טו). מפקד זה על שבטיו ומשפחותיו הוא המפתח להתנחלות בארץ. נמצא כי ה'משפחה' היא יחידת הבסיס להתנחלות. זה אמור להיות מעמדה העיתי של המשפחה, אך בשלב זה של ההתפתחות 'בוכה העם למשפחותיו!'; ההתארגנות במשפחות שנועדה לקדם את ההתנחלות מובילה עתה לבכי בצוותא!

בין משה לה'

כרקע למהלכים הנרקמים כאן נחזור לתגובה: 'ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע'. אלו הערכות שונות מצדו של המספר. בפשטות, כעסו של ה' מודגש באמצעות מילת 'מאוד' המעצימה את ההתייחסות המובעת ביחס ל'ויחר אפוי' של ה'תלונה' הקודמת; בעוד ש'בעיני משה' היה 'רע'. זוהי התפתחות משום שקודם לא צוין מה יחסו של משה ל'תלונה'; כלומר, יש כאן הידרדרות הן לגבי ה' - מ'חרה אפוי' ל'ויחר מאוד', והן לגבי משה - מהיעדר תגובה כתובה ל'רע'. ובכל זה יש כדי לשרטט רקע לתגובה המעשית של משה המתוארת בפועל. קודם התפלל - כך על כל פנים עולה מן הכתוב - ללא שהיות, ואילו כאן תגובתו פונה לכיוון שונה, ומתמצה דווקא בדילוג חקרני עם ה': "למה ה'רע' לעבדך ולמה לא מצתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי" (יא, יא).

'הרעות' - רמז לפנינו, העשוי ללמד מה הוא אותו 'רע' ש'בעיני משה רע'. עומד כאן - 'למה הרעות', לעומת - 'בעיני משה רע'. ה'רע' שבהקשר זה ניתן לפרשנויות שונות שתיגענה בשאלה מה בדיוק רע ומדוע, מתקשר עתה ל'רע' האישי שבנשיאת משא העם. ברור שהסיום של הקטע הארוך:

"ואם ככה אתה עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי" (יא, טו),

מדגיש שוב את 'רעתי' - שלי, והיא מחזקת את ההיבט האישי של הרעה הנידונה. במובן הנידון, אם משה היה חלק מוצק מהסדר של המחנה - כזכור, מקומו היציאוגרפי שם היה מוגדר היטב - והקדושה, גם מקום זה מתערער בקטע שלפנינו. דברי משה מצטיינים באריכות רבה. כזכור, הספר בחטיבתו הראשונה מצטיין בהדגשות ביצוע וציות. למעשה עד לשלב הזה כמעט ולא שמענו את משה, והדברים העצמיים שאמר הצטמצמו כמדומה לתפילות בנסיעת הארון ובחנייתו. כאן באים דברים ארוכים שיש בהם משום התרסה; וזו בולטת על רקע דבריו הקודמים, בסוף הפרק הקודם, שהיו דברי תפילה לה' (י, לה-לו), והתפילה ב'תלונה' הקודמת. כאן פונה משה במישרין אל ה':

"ויאמר משה אל ה' האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבותי" (יא, יב).

יש מעט מן האירוניה בכך שהוא רומז ל'יונק', ובפועל העם ביקש בכלל בשר: "מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה" (יא, ג).

כלומר, מבחינת הרגלי האכילה שלו - לעיל אמרנו דברים על עצם סמליותה של אכילה בנידון - העם בוגר לכאורה ורוצה בשר; אך בפי משה הוא משול ליונק. מתגנב כאן כמדומה רמז מעניין. ברקע, חשוב להכיר כי משה אמר את הדברים מתוך כעס, והסגנון (שאלה רטורית מופלגת) בהחלט משקף זאת. אולם, באופן שבו נוסחו הדברים, נאמר כאן גם משהו מהותי כלפי העם המשול כיונק שעדיין לא התייצבו בתודעתו עיקרי הבחירה החופשית האמיתית, והוא נזקק להמשך תהליך ההתבררות. על ההשוואה המהותית בין התפתחות האדם להתפתחות העם נעמוד בהמשך (ראו גם: דיון מסכם); מכל מקום, גם אם דברי סנגוריה מובהקים מתוך מודעות אין כאן, אפיון מדויק של המצב יש ויש.

ראוי לחזק מעט נקודה זו בהסתייענו ב'לוח הזמנים' של הספר. ביחידה הזו לא נאמר מתי אירעו הדברים, אך ההרגשה של 'נוכחות' 'השנה השנייה' רובצת ואיננה מרפה. רק 'שנה שנייה!' והתחושה של מעין מצב של 'היום נהיית לעם' קיימת בטווחי הזמן הקצרים שבהם מדובר. לא ניכרת כאן עדיין התבררות; יש געגועים למשהו שונה, וניתן להקשות האם החשיפה לנסים והמעמד של מתן התורה לבדם היה בהם כדי לשנות את האופי האישי, את האישיות הפרטית של בני העם. האם מה שעלול להתפרש כהיסחפות על גלי ההתלהבות של המעמדות ההיסטוריים הנשגבים, מחלחל פנימה אל מעמקי התודעה? אלו שאלות לא-פשוטות שספר במדבר רומז לקיומן, ואנו נשוב ונדוש בהן להלן (דיון מסכם). לענייננו חשוב כי בציפייתו למוות ובהדגישו את מצבו האישי, ניתן לראות את משה בעצם כ'מתלונן', למצער במובן של העלאת דברי התרסה בגין אילוץ היסטורי מסוים; ונוצרת כאן תחושה חזקה של זהות בין המנהיג לציבור. דוק, המנהיג איננו אבי! הוא רוטן על שאולץ לשאת יונק לא-לו. אב איננו מתכחש לחובת הנשיאה של היונק ומשה כן! (אזכור ה'אבות' [יעל האדמה אשר נשבעת לאבותי] מזכיר כי לעם היו אבות אחרים!). בפועל, דברי משה קשים, אך הרעיון כי המנהיג איננו אבי האומה, יש בו מן החיוב - הוא אינו אביה, הוא חלק ממנה.

מה שנראה כסיכום: "הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי", החותם 'ברעתי' האישי כל כך, שונה מאוד מהתנהגותו הידועה של משה לנוכח המשבר הגדול בספר שמות. כזכור, גם שם הוא רומז לאפשרות 'מחיתו מספר החיים';¹⁵ אך שם כל זה נאמר במגמה ברורה של סנגוריה על ישראל, שכאן חסרה כלל ועיקר, ולכל היותר מובלעת ברמז דק ששרטטנו לעיל. שם נאמרה 'מציאת החן' בהקשר שכולו חיים - התקדמות אישית ושיוך העם לה':

¹⁵ כך ניתן אולי להבין את הפסוק המרשים: "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות לב, ב).

"...אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ואדעך... וראה כי עמך הגוי הזה" (שמות לג, ג),
וכאן בהקשר של כמיהה למוות אישי.

בקשת המוות של משה מעלה נקודה עקרונית. לאור תקדים 'האש האוכלת בקצה המחנה', העם עשוי היה להבין שב'תלונתו' הוא 'משחק באש', 'תלונות' גוררות מיתה! ולכן יש ב'תלונה' משום התגרות במוות, מגמה שתלך ותתעצם בהמשך הספר. בניסוח קיצוני, מבחינת העם יש ב'תלונה' השנייה מעין בקשת המוות, והנה, גם משה המגיב ל'תלונה' משחר אחר המוות!

אספה לי שבעים איש ותיאור ענישת העם

תגובת ה' מצטיירת לכאורה כסיוע למשה המתקשה לשאת בנטל העם: "לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני" (יא, ד). ההגיון פשוט, כוחם של השבעים גדול מכוחו של האחד; ובי'משוואה' הזו, תוספת שבעים איש יכולה להעניק סיוע של ממש:

"אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתייצבו שם עמך" (יא, טז).

'אספה' מקשר לשימושים אחרים בפועל 'אסף' בפרשתנו, כולל האספסוף, ובריבוי העניינים ובסיבוכי המבנה המאפיין את הפרשה הזו, משמש 'אסף' זה כעין בריח מקשר (וראו גם להלן). האופן שבו מוצגים הדברים מכין לכאורה לעזרה מהסוג המנהיגותי. מדובר בזקני העם ושטריו, ויש במיומנותם ובכוחם - בהקשר ביצועי זה בולטים במיוחד 'השוטרים'! - כדי לסייע לעמוד מול הלבדיות הידועה של משה, שאותה העלה על נס בבואו לקטרג. אולם, הצגת תפקידם נעשית באופן שמצמצם את מהות ה'עזרה' ומעניק לה אופי שונה מהותית:

"וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשאהו לבדך" (יא, יז).

בפשטות, 'ולא תשאהו לבדך' משקף את העזרה המיוחדת, ב'פחות-פשטות' נמהלת הצעת עזרה זו במעט אירוניה. דוק, יש ביטויים מיוחדים לפרשה, למשל - 'וירדתי'. אומנם, נמצא ירידה בהמשך - 'וירד בענן'; אך 'וירדתי' - ללא ענן - מעניק תחושה של מיוחדות, מעין טיפול מיוחד, התייחסות אישית מיוחדת של ה'. וכן - 'ואצלתי';¹⁶ והרושם המתעורר הוא שבתהליך המתואר משהו נלקח ממש וניתן להם. לא תוספת של רוח ה' המובאת מאיזה מעיין אינסופי, אלא נטילה ממש. אומנם בשלב זה עדיין אפשר שפיזור-ביזור ה'רוח' (רוח ה') הממוקדת במשה יכול להביא תועלת ממשית

16 "ואצלתי - הפעל 'אצלי' בצרוף מן פירושו: אקח מן, כמו: יוכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם (קוהלת ב, ג) = לא הרחקתי מהם; או 'הלא אצלת לי ברכה' (בראשית כז, לו)...". (דעת מקרא, עמי קכה).

בהנהגה. אך שאלת העזרה בהנהגה תתברר בהמשך, ויתברר כי בפועל כמעט ואין הם עוזרים; הם באים - כך נראה - להעמיד את משה במקומו! בשלב זה מבנה הפרשה מעביר את מרכז הכובד לעם.

מכאן עובר ה' חדות לצייר את ענישת העם:

"ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו במצרים ונתן ה' לכם בשר ואכלתם. לא יום אחד תאכלו ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום. עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים" (יא, יח-כ).

יש כאן ללא ספק ממד של מידה כנגד מידה המודגש מאוד בכוח התחושה של מאיסה. ברור שמאסו, לכאורה, עד כדי בכייה, במן, וכנגד זה הבשר מביא ליצא מאפכם ו'והיה לכם לזרא'. ובכל זאת, הביטויים הללו מוקצנים מאוד, מול המאיסה הראשונית בסיפור 'תלונה' שהובעה בצורה מתונה לאין ערוך. ככלות הכול, לבד מעצם הבכייה, נאמר שם 'נפשנו יבשה'; ובהקשר הזה הובא בפי המספר תיאור המן שהוא כזרע גד, וסופר מה נעשה בו. הבניית תיאור זה עשויה בהחלט ללמד על חוסר התלהבות מהמן הפשוט, אך לא נאמר דבר על מאיסה מפורשת. יתירה מזו, גם בתיאור התלונה בפי המספר לא הואשם העם במישרין בהיותם מואסים בה; נאמר, וגם זאת לא במפורש, שהתגעגעו למצרים, ואילו כאן בדברי ה' הוצהר שהם מאסו בה' ושאלו 'בבכייה למה הוציאתם ממצרים'. ניתן כמובן להבין את הפער בין תיאורי המספר בתחילת סיפור 'תלונה' לדברי ה' העומדים כאן על הפרק, בהנחת פרשנות - ה' מפרש את המצב; ובכך מעלה לפני השטח במפורש דברים שהוצגו קודם ברמה החיצונית רק בצורה סמויה, כשהם מוסווים תחת מעטה של בקשות תמימות. מכל מקום, קיים פער בין התיאור לבין הפרשנות. אפשר כי יש בכך משום אתגר למי שיכול לנצל את הפער הזה ולהוביל לכך זכות. רוצה לומר, ניתן לכאורה להתווכח עם ה' על פרשנותו, והרי זה עצם מהותה של שפיטה לכך זכות! להתווכח עם ה' ולומר, כי חרף אמיתותן של אמות המידה האלוהיות הקפדניות, מנקודת ראות אנושית שאנו שרויים בה, אולי הדברים נראים טוב יותר. זו היא דרך של סנגוריה; וזה לא מה שהיה. משה לא בחר בנתיב הזה!

מעניין בהקשר זה שילוב המספרים שבאמצעותם מובע העונש. הסגנון הוא בניסוח של 'לא...ימים' יעדי (אלא) 'יחודשי'. מה הסגנון הזה יוצר? דומה כי בראש ובראשונה ציפייה, סקרנות. ראשית אנו שומעים את ה'לא' ואחר כך מה 'כן'. ואולי סקרנות זו גוררת גם תחושה של העצמת הפליאה מהנס, ובזה בדיוק ייבחן משה.

יש מקום להשוות את משכי הזמן הנוכרים כאן למשכי הזמן הקשורים בענן שביחידה הקודמת. העונש ביחידה זו - 'לא יום אחד... ולא יומים ולא חמישה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום'. עד חודש ימים', ובפרשת הנחית הענן ביחידה הקודמת (יחידה ה) - 'ובהאריך הענן ימים רבים... ויש אשר יהיה הענן ימים מספר... ויש אשר יהיה הענן מערב עד בוקר... או יומם ולילה. או יומיים או חודש או ימים...'.¹⁷

ברור שאת הנחיית הענן צריך להציג בצורה שונה במידת מה, שכן הגורם החשוב בהנחייתו הוא שעות האור שבהן ניתן לראותו. דומה כי בפרשת העונש שלפנינו הוצג סדר הימים כסדר חשבוני עולה (אחד, יומיים=שניים, חמישה, עשרה, עשרים, חודש=שלושים), בעוד שבמסע, הסיודור פחות נוקשה וברור; משום שכאן היה עניין לחדד את הציפייה ההולכת ומתגברת עם העלייה במספר. מכל מקום, בסך הכול העיקרון העומד מאחורי שתי הצגות הזמן דומה למדי (אין שבוע, מובלט חודש. ראו: דיון מסכם). מה עולה מהשוואה זו שבין גורמי הזמן - זמני הענן וזמני העונש בפרשתנו? אפשר שנרמז כאן, כי מה שציון קודם את הנהגתו האידיאלית של ה' - הענן המנחה והמכוון, הופך עתה להנהגה זועמת ומכלה. הימים שהיו ימי המתנה לענן ולגילוי ההשגחה, הופכים להיות ימי ציפייה לבשר שסופו במגיפה.

נקודה נוספת, אחרונה בדיון זה, קשורה גם היא לפער בין דברי ה' למציאות. ה' לא מדבר עם משה על התוצאה שתהיה בפועל - מוות! אלא על ה'בשר', הבשר שיהווה גורם למוות. אפשר כי גם בכך טמון מעין מבחן למשה, שיברר למה בדברי ה' הוא שם לב, לפלא - הופעת הבשר, או לסכנה לעם הנשקפת ממנו.

תגובת משה ותגובת ה'

משה מגיב לדברי ה' :

"שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם" (יא, כא-כב).

דומה שמשה הולך כאן שבי אחרי הכמות - יואכלו חדש ימים! כמות זו מכתובה את השאלה שמשמעותה מניין יבוא השפע הזה. בצד הכמות ראוי להצביע גם על האיכות - מקור הבשר כאן משונה - 'דגי הים'. זה משונה משום שבדרך כלל במציאות המקראית דגים אינם מהווים מקור מזון כה נפוץ, בוודאי שלא בקנה מידה רחב כזה,¹⁷ ובמיוחד כאן כשהם מרוחקים - יש לשער - מהים.¹⁸ אין זאת אלא כי משה תפס את לשונם - זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, ובמובן הזה נגרר אחרי רצונם, וזה מעיד על איזושהי הזדהות סמויה עמם. ואילו ה' עונה: "היד ה' תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא" (יא, כג). 'היקרך' מעמיד את העניין כאישי; לא 'היקרה' כללי, אלא 'היקרה לך'. מי שאמר 'ברעתי שמע 'היקרך'! למותר לציין, כל פתחי הסגנון שרמזנו להם בניתוחנו הספרותי לעיל לא נוצלו!

17 יש לזכור כי לאורך רוב תקופת המקרא העם שכן באזורים ההרריים, בשפלה ובנגב, ולא הגיע אל הים. בנסיבות אלו דיג מן הים לא היה נפוץ. חז"ל מדגישים מאוד את הדיג בכינרת, אך במקרא אין לו זכר, לבד מרמזים עמומים על ברכת הכינרת (ברכת נפתלי: "ים ודרום ירשה" דברים לג, כג). פה ושם נזכרים מונחים הקשורים בדיג, אך ההתרשמות הכללית היא כי לא היה זה ענף מרכזי בכלכלה הישראלית בתקופת המקרא.

18 אין כאן המקום לנתח את סוגיית מסלול המסע ממצרים לארץ כנען. דומה כי כאן בספר במדבר שקדש ברנע כה קרובה, מותר לדבר על מסלול המרוחק מהים.

דומה כי ה' תפס את דברי משה כהתרסה על יכולתו. ניתן כמובן לסנגר על משה ולומר שלא פקפק ביכולת ה' במובנה המלא, הכוללת אפשרות ניסית מובהקת, אלא תהה אם לא ניתן לפתור את בעיית הבשר בדרך טבעית יותר, במסגרת המשתלבת עם הימדיניות של פרק יא להצגת המן בצורה טבעית מעט כצמח. ואולי אידיאולוגיה חבויה כאן - משה רומז להעדפת הפתרון הטבעי לכלכלתם, אלא שלדעתו פתרון כזה איננו מתקבל על הדעת. לזה ימצא סמך בשאלתו - 'הצאן ובקר ישחט להם?', כלומר, האם ישחטו את הצאן והבקר מהסוג שנמצא עמם, שחיטה שמנקודת הראות הטבעית של רועי הצאן לא רצויה מצד עצמה¹⁹ (וראו להלן). מכל מקום, התגובה נותרה ברמה התיאולוגית - יש כאן איזה פקפוק ביכולת ה', ולא התייחסות מתמקדת בהיבטים אחרים של הסיפור כגון אשמת העם וסנגוריה.

פרשת הזקנים

הדברים מתוארים כך:

"ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה' ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל" (יא, כד).

'ויצא' - בפשטות, מאהל מועד, אך רמוזה כאן כמדומה התמודדות עם העם. 'ויצא' נאמר, ולא 'וידבר!' הוא יוצא אליהם ממחיצתו, דהיינו, עתה, ואולי אף ברגיל, הוא אינו בתוכם.

מהם 'דברי ה'?' האם רק הדברים המיועדים לעם בעניין הבשר, או שזה כולל גם את הדברים אל משה, שיש בהם לדעתנו צד של ביקורת כלפיו. ניתן דעתנו, 'ויאסף' איננו רק פועל טכני, הוא רומז לדבר מה. מעבר למשמעות הפועל 'יאסף' כמבריא את הפרשה בכללותה (לעיל), דומה כי הוא בא כאן כנגד 'איסוף דגי הים'. כלומר, זה בא להוכיח את משה. מי שפקפק בטענו שלא 'יאספו' דגי הים, יאלץ 'לאסוף' שבעים זקנים, מעשה שיצמצם את מעמדו בקרב עמו. מה הייתה התוצאה?

"וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יָסְפו" (יא, כה).

עתה יוצא לאור מה שהיה קודם לכן בגדר ספק מסוים - הזקנים שנאספו יולא יספו לא סייעו בפועל במשימות ההנהגה. על כל פנים, כך מדגיש זאת הכתוב המדבר כאן רק על נבואתם; ולא זאת בלבד שלא סייעו בענייני ההנהגה הפשוטים (תן דעתך,

19 מצבים של שחיטה רבתי התנהלו בעתות מצור. למשל: "והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות" (ישעיהו כב, יד). מדובר בנבואה העוסקת בהתנהגות לעת מצור. ברור שבנסיבות הללו אי-אפשר לכלכל את שפע הצאן והבקר הזקוקים למרעה מחוץ לעיר, והחזקתם הופכת לרועץ. בנסיבות אלו יש הכרח להורגם ושפע הבשר עלול להביא לתחושה זמנית של שמחה, שעתידיה להתפוגג עד מהרה, שכן הבשר לא נשמר לאורך זמן, ואימי המצור עתידים לחזור.

ה'ישוטרם' נעלמו! גם נבואתם חסרת תוכן מוגדר - כלל לא נאמר על מה ניבאו. נבואה חסרת תוכן לא יכולה לעזור לעם; היא 'עוזרת' למשה, בהביאה אותו להבין בצורה נכונה יותר את מעמדו. 'האצלה' הוזכרה לעיל. היא נתפסת כאן באופן שהדברים מתוארים כלקיחה ממשה. קודם ה' דיבר אליו, כשמנקודת המבט של הקורא לא ברור על מה, ואחר כך 'אצלי ממנו. אם כן, אנו תופסים זאת כמעין עונש למשה. שאלת אפיון תגובות ה' ביחס לעם או למשה כעונש איננה פשוטה, ועוד נבוא לדון בה; ובשלב זה אין לנו אלא לציין כי עומדים אנו בפני בעיה לשונית-ספרותית מסוימת, שכן עקרונית עונש נקשר בעבירה מוגדרת, ואילו כאן, מושגי הענישה מאבדים את משמעותם הפשוטה, וקשה לראות את תגובות ה' כעונש רגיל - לא כלפי משה ולא כלפי העם. המסקנה היא שאולי צריך כאן 'שפה' אחרת, שתנסח את יחסי ה' האדם - משה והעם, בקודים שונים.

ולא 'יספוי'. 'יספוי' זה מקיים משחק לשון עם ענייני האיסוף למיניהם, ומדגיש כי הנבואה הייתה לשעה בלבד, ללא תכלית עניינית. מכל מקום, עניין ההתנבאות בכללותו אינו פוסק ביולא 'יספוי', ומה שקורה הוא:

"וישאר שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה" (יא, כו).

הכתוב 'משקיע מאמץ' כדי להסביר את הזירה ואת הנסיבות - 'במחנה', 'האהלה', ושוב 'במחנה' - ולא את התוכן של הנבואה.²⁰ העולה הוא כי הדגש מושם על התנבאות במחנה דווקא בעוד שהזירה הקודמת הייתה כנראה סביבות האוהל. השאלה 'היכן נאמר מה...' חשובה בכל טקסט, ודאי שבספרנו שבו הפריד הכתוב באופן חד מאוד סביבות שונות, ומעניין להבדלה הזו משמעות דתית. ברובד הפשוט ההתרחקות 'במחנה' יוצרת אווירה של חתירה תחת סמכותו של משה המעוררת את התגובה של הנער: 'וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה' (יא, כז). 'וירץ' מעיד על הבהילות, שהיא עצמה רומזת לחשש לסמכותו של משה, וזה עולה מדברי יהושע: 'ויען יהושע בן נון משרת משה מבחרי ויאמר אדני משה כלאם' (יא, כח). 'וירץ' גם מטעים שיש מרחק מסוים שיש לעברו בריצה כדי להספיק. כלומר, מרכז ההתרחקות הוא במרחק ריצה ממשה. 'כלאם' נאמר מפי מי שרואה נבואתם איום. במובן מסוים, יש בכך כדי להטרים את פרשת קורח, שבדומה לה, גם כאן, במחנה עצמו מתחוללים תהליכים המפירים את ההיררכיה הפשוטה הנקוטה בספר ועומדת ביסודו. תגובת משה מעידה על הבנה אחרת של המתרחש, וגם בכך יש לשגר רמז מטרים לפרשת קורח:

"ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם" (יא, כט).

20 על רקע זה מובא המדרש המפורסם: 'לפי שהיו מתנבאים: משה מת ויהושע מכניס את העם לארץ' (בלשון רש"י על אתר).

בפרשת יהושע ניגע להלן (יחידה טו), וכל שנאמר בשלב זה הוא כי אנו מבדילים בין הנער לבין יהושע הצמוד למשה. החשוב לענייננו הוא כי כאן משה מבין את ההיררכיה של הספר, שמטבעה מציבה מגבלות של תנועה מתחום לתחום, באופן שאינו מונע התנבאות של הכול. יש הבדל בין חציית גבולות הקדושה לבין חציית 'גבולות הנבואה'. זאת, בהבנה שגם הנבואה היא סוג מסוים של התקרבות לה, אם כי לא באופן הגיאוגרפי-טכני המאפיין את מערכת הקדושה. וברמיזה לפרשת קורח: קדושים לא הכול מסוגלים להיות - קדושה תובעת היררכיה, נביאים - כן!

כאמור, תועלת ממשית - גם השניים המתנבאים לא הביאו, ואנו נוטים לראות נבואתם צד מהותי של ביקורת כלפי משה, ובכך מעצימים הם את המגמה המקופלת בנבואת קודמיהם; אך לא על הביקורת לבדה תיכון הנבואה, ואפשר שרמוזה בה הבנה חיובית מסוימת של המציאות המאפיינת את הנבואה במקרא. הנביא 'יודע' לזהות את מרכזי הכובד ההיסטוריים ולהעניק להם משמעות דתית.²¹ מול 'כלאם' של יהושע המנסה בעצם ליצור כלא - גדרות לנבואה חופשית, תופעה שהממסד בעם ישראל לקה בה שוב ושוב בתקופת המקרא;²² מצהיר משה הצהרה, שאם תתפרש בצורה קיצונית יכולה להיות מובנת כהחלשתו המשמעותית, העשויה להגיע עד לביטול מעמדו וגם תפקידו. ודומה כי הדברים מנוגדים לרוח שנשבה מדברי משה הקודמים, שראו בעם 'משא' בלבד. במובן זה אפשר לדבר על התפתחות ענווה אצל משה שתצוין במפורש רק בפרק הבא בספרנו (יחידה ז); ועל תהליך של שינוי גם בדמותו.

דומה כי הפסוק הבא רומז אף הוא לצד של ביטול מחיצות: 'ויואסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל...' (יא, לא). מהלשון עולה שהאירוע מתחילתו לא היה במחנה, אך משה מגיע לשם - 'נאסף' באמצעות המילה המנחה האורגת את מגוון האירועים למסכת אחת. 'אל המחנה' - לא לאוהלו, אלא למחנה - זירת ההתנבאות של אלדד ומידד. יש בכך משום התחברות עם העם, ולדעתנו, מתווספת לכך גם ההכרזה על נוכחותם של זקני ישראל. בפשטות מדובר על שבעים הזקנים המתנבאים משום שהם מעורבים בפרשה. אך 'זקני ישראל' עשוי להיות מושג כללי, עומד כאן אפוא משה שבסמוך לו מצוי גורם מנהיגותי אחר, ולא רק משה כמנהיג אחד ויחיד. נכון הוא שבספר במדבר לא שומעים הרבה על 'זקני העם' (הם יופיעו בפרשת קורח בהקשר שנגדירו שם כלאומי, להלן יחידה ז), והוא מעדיף לתאר את המנהיגות בדרג המשנה למשה ואהרון באמצעות 'נשיאים' ו'ראשים' הקשורים בסדר השבטי, אך בתורה יש להם מקום חשוב, במיוחד בספר שמות העומד כאן בהשוואה מתמדת לדיונו, ומבליט כפי שציינו לא-אחת מסגרות לאומיות גדולות ולא מסגרות שבטיות.²³

21 כך למשל אצל ירמיהו המזהה את נבוכדנצר כ'עבד ה' (ירמיהו כה, ט), וישעיהו הרואה באשור את 'שבט אפו של ה' ומטה זעמו' (ישעיהו י, ה).

22 יש מן הנביאים שנכלאו פשוטו כמשמעו (ירמיהו לו, יח, ועוד). ובהקשר זה מעניין גורלו של מיכיהו (מלכים-א כב, כז).

23 בספר שמות הם נפוצים מאוד. החל מהפנייה אל פרעה: 'לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם...' (שמות ג, טז). ועד שיתופם במעמד הר סיני: 'עלה אל ה' אתה ואהרן ונדב ואביהוא ושבועים מזקני ישראל' (שמות כד, א).

שבעים הזקנים המתנבאים מעבירים אפוא בעצם התנבאותם מסר בדבר מהותה של הנבואה השוברת סוג מסוים של מחיצות ופוחתת שערים לשוויון חברתי כלפי הקודש. הרעיון הגלום כאן הוא כמדומה שנבואת משה, בכל מובן שלא נבין אותה, מוסיפה איכויות בכוח 'תחרות' שמזמנים הזקנים. במובן הכללי של המושג 'נבואה', מתקבל כאן מצב שהנבואה שלכאורה הינה כה אינדיווידואלית, זקוקה לאטמוספירה חברתית מסוימת. האתגר הנבואי מחייב התייחסות מסביב; ואין לראות את משה מגיע לענווה המפורסמת, שאל-נכון הטיבה עם נבואתו, מבלי ההשלכות של פרשה זו. ראוי עוד להוסיף הערה בעניין השמות אלדד ומידד. הם מובאים כאן ללא ייחוס, וזה מעניין משום שספרנו מכיר בכוח הגדול של בית האב. זה מזכיר במקצת את עלייתו הראשונה של יהושע בן נון על בימת ספר שמות כשהופיע כיהושע ללא ייחוס.²⁴ שלא כיהושע, אין אנו יודעים מה עלה בגורלם בהמשך, אך הם משנים את ההיררכיה של ספר במדבר, לא רק בעצם הופעתם נגד 'כללי המשחק' של תפיסת הנבואה המוגבלת בזמן - 'ולא יספוי', אלא גם בדפוס של דמויות שמוצגות ללא קשר לשורשים, בניגוד לשידוך שהספר מקפיד להציע.

נסיים בהערה בשאלת המספר - 'שבעים זקנים'. בפשטות מדובר במספר שבעים שהוא כפולה של מספר חשוב ואף מקודש במקרא - שבע (7X10); ולכן זהו מספר העומד בפני עצמו וכוחו בזיקתו לשבע. ניתן להבין את:

"וישאר שני אנשים במחנה... ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה" (יא,כו),

כאנשים שנמנו בין השבעים, אך לא התנבאו באהל אלא במחנה.²⁵ אם כך הוא, המספר שבעים איננו ניתן לחלוקה לשנים עשר, והמשמעות היא שנוצר כאן מוסד שאינו יכול לשקף נציגות אחידה של כל השבטים. רושם זה מתחזק כאן במיוחד משום שלו היו השניים הנוספים - אלדד ומידד - נמנים בנפרד, היינו מקבלים שבעים ושניים - מספר המתחלק בשנים עשר ומאפשר חלוקה אחידה ושווה בין השבטים; אך כאמור דומה כי אין זה המצב המשתקף בפרשה. נהפוך הוא, נוכחות השניים הנכללים בשבעים ('והמה בכתובים'), מחזקת את אפשרות הבחירה האחרת - של שבעים ושנים - אפשרות שלא התקיימה!²⁶

24 אזכורי יהושע בפרשת 'בשלח': "ויאמר ה' אל יהושע... (שמות יז,ט); "ויעש יהושע כאשר אמר לו... (שמות יז,י); "ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב... ושנים באזני יהושע" (שמות יז,יג-יד). יהושע! ולא יהושע בן נון!!

25 "והמה בכתבים - בין הכתבים ברשימת הזקנים שנועדו לצאת אל האהל, אבל לא יצאו" (דעת מקרא, עמ' קכט). ובתוספת משמעות ערכית: "בכתובים - שנכתבו לצאת את האהל ולא יצאו מתוך ענווה כמפורש בסנהדרין" (רשב"ם).

26 "...שלק משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים..." (אבן עזרא).

לענייננו החשוב הוא שמשהו במבנה השבטי האידיאלי נשבר; כאן מדובר ב"שבעים איש מזקני העם" (יא,כד). והנה, היעם הזה אינו ניתן לחלוקה לשבטים; זהו מושג המתעלה מעל רמת השבט. הסדר השבטי של ספר במדבר מופר כאן לטובת סדר לאומי חדש; ואפשר כי פעולת הכתיבה המדוברת ('והמה בכתובים') מחזקת את מעמדו, שכן העולה עלי כתב יציב יותר מהנאמר בעל-פה. אומנם, 'מוסד הזקנים' מופיע כאן בהקשר מסוים ומיוחד לדבר שנידון לעיל, ולשיטתנו עולה כי לא היה להם תפקיד מנהיגותי מסודר; אך עצם הופעתם מבשר משהו שונה, וניתן להצביע על הנחת יסוד המבצבצת כאן אל פני השטח של הספר. תיקון העם כרוך בהתנערות מסוימת מהמסגרת השבטית ההדוקה המאפיינת את ספרנו, שפה ושם נעשה מאמץ לרכך אותה.²⁷

העונש

למינוח הנקוט בפנינו בכותרת נודעת חשיבות. כפי שצינו לעיל אנו משתמשים במונח 'עונש' למרות שלדעתנו אין זה עונש רגיל; שימוש הנעשה בהיעדר 'שפה' אחרת.

העונש מתחיל בפסוק שהוזכר לעיל:

"ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל. ורוח נסע מאת ה' ויגזו שלים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתיים על פני הארץ" (יא,לא).

יש כאן כמה לשונות מקשרים לקטע הקודם. 'ורוח נסע מאת ה'' מתקשר ליכי יתן ה' את רוחו עליהם. 'ויאסף משה... שלים מן הים' מזכיר את 'אם את כל דגי הים יאסף להם...'. משה 'יאסף' אל המחנה ומן הים עלה הברש, אך לא באמצעות דגים, כי אם באמצעות שלו. גיאוגרפית, ברור למדיי שזה התרחש רחוק מן הים משום שחנו במדבר פארן שאנו נוטים לזהותו כמדבר במרכז חצי האי סיני;²⁸ והשלו היה 'דרך יום' לכל מקום, כלומר, במרחק גדול מן המחנה. אלו סממניה של תופעה טבעית, שבמקרה הנידון מבוצעת באורח יוצא דופן ובלתי צפוי לחלוטין; אם כי חידה היא ההשוואה לספר שמות שצריכה לעמוד ברקע ומזכירה אירוע דומה, שלכאורה, ובהנחת זיקה תוכנית בין ספרי שמות ובמדבר, אמור להיות ידוע לעם ולמשה. מפשוטה של ההשוואה עשוי לעלות כי על משה להכיר את התופעה, ולהיות מודע לאפשרות שיבוא שלו. ולכן - ושוב בהנחות הפרשניות דלעיל - אין מקום מלכתחילה להכרזתו המנוסחת בחריפות,

27 הפירוש שהוצע כאן איננו תואם כמובן את פירושו של רש"י, שהיה ער לבעיה שטומן המספר שבעים, אך הציע חלוקה לשנים עשר שבטים שמקיימת שוויון ביניהם (כל שבט שישה) בתנאי ששני שבטים לא ישתתפו בגוף הזה, ויתרמו חמישה נציגים בלבד, וזאת על פי החלטת ה'. דומני שאין זה פשוטו של מקרא.

28 מדבר פארן קשור למדבריות שבמרכז חצי האי סיני הנושקים למדבר צין. הנחת היסוד הגיאוגרפית היא שלא הלכו בדרך ארץ פלשתים הסמוכה לחוף, אלא בדרך שורי (מדבר שורי) נזכר מיד אחרי החצייה [שמות טו,כב], הממוקמת בהרי צפון חצי האי סיני.

המפקקת בהספקת בשר באופן טבעי. אפשר שהמודעות לאפשרות לשלו חבויה בדברי משה המצטמצם בבקשתו לדגים או בשר צאן - כלומר, מהסביבות ים ויבשה - ולא שלו המייצג את היאוירי. ואפשר שדקדוקו עולה מהדגשת הזמן 'חדש ימים' (בספר שמות כלל לא ברור כי גל השלו התמשך מעבר לערב אחד!). מכל מקום, אם נשער שגם העם היה מודע לגל השלו הקודם, ניתן להבין כי ביקש בשר אחר ברמזו לבשר מצרים. אם כך הוא, במובן מסוים, משה את מנהג העם תפס, והדברים עולים בקנה אחד עם הנאמר לעיל על צד של 'תלונה' החבוי בדבריו. יחד עם זאת, ראוי להזכיר כאן את שיטתנו הפרשנית העולה לדיון מדי פעם. האירועים בספר שמות ואלו של ספר במדבר, אינם רק בגדר אירועים היסטוריים הממוקמים על ציר היסטורי, כשיש ביניהם פער של זמן המתבקש מהמבט ההיסטורי אל תולדות העם. יש בין קבוצות האירועים של שמות ושל במדבר קשרים ספרותיים סבוכים למדי, ובכל אירוע או קבוצת אירועים מחיל הכתוב את 'מדיניות הספר'. במקרה הנידון, ספר במדבר מקדיש תשומת לב מרובה לזיקה שבין השלו למחנה כפי שנראה להלן, דבר שבוטל פחות - אם בכלל - בספר שמות.

ניתן דעתנו, המחנה הופך להיות 'סביבות המחנה'. 'דרך יום' הוא מרחק גדול מן המחנה! הפעולות המתוארות כאן אינן מוגבלות רק למחנה, שהיציאה ממנו - כך למדנו עד כה - מתחוללת לפי 'סדרים' ידועים - טומאה וכו', או בשעת המסע; כאן מתברר כי מסגרת המחנה הנוטש נסדקת, למצער, כמובן, במשמעות הסמלית.

התיאור בהמשך מתאר איך עטו על 'השלל':

"ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה" (יא, לב).

זהו תיאור המלמד באמצעות הדגשת הכמות מה גדולה הייתה התאוה, ויש לשער שמנקודת ראות טכנית עלתה על היכולת לשמר את הבשר לאורך זמן. אגב, גם ניסיונות השימור 'וישטחו להם שטוח...', מתנהלים ב'סביבות המחנה' וממשיכים מגמה של התנתקות ממנו. מכל מקום, בנקודה זו מתחיל העונש עצמו:

"הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם מכה רבה מאד" (יא, לג).

בפשטות, בימכה' זו מדובר בעונש מיתה במגפה, והדברים עולים בקנה אחד עם הדגשת הקבורה: "כי שם קברו את העם המתאווים" (יא, לד). בנקודה זו ראוי לחזור ולהשוות את צדו המעשי של העונש עם תיאורו המקדים בדברי ה' למשה. כאן נאמר הבשר עודנו בין שניהם. זה ללא ספק תיאור של ביצוע עונש 'בזמן אמת' המדגיש ביותר את העבירה של ה'תאוה', אם זו העבירה. תיאור זה בולט במיוחד על רקע הניסיונות לשמר את הבשר - וישטחו שטוח בסביבות המחנה' שחייבו מדרכו של עולם התנתקות מסוימת לצורך המלאכה, ובכל זאת, 'הבשר עודנו בין שניהם'. אם כן, 'הבשר עודנו בין שניהם' הוא ציור חי ותוסס המראה את מלוא עוצמת הבעיה. אולם, הציור שהשתמש ה' בדבריו למשה היה שונה: 'עד אשר יצא מאפכס', ודווקא על רקע הדמיון הספרותי הבסיסי בין שני המצבים המבוסס על שאיבת ציורים מאברי הפנים - 'שיניים ויאף', בולט מאוד ההבדל ביניהם.

'עד אשר יצא מאפכס' הוא דימוי למאיסה,²⁹ וזו מתרחשת מדרך הטבע במשך זמן, ואילו 'עודנו בין שניהם' מלמד על מיידיות - טרם הספיק 'לצאת מן האף'. הבדל זה מתקשר להבדל הגדול ב'לוח הזמנים' של העונש. בתיאור ה' נאמר: 'עד חדש ימים', ואילו כאן - 'כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת'. אין זה פשוט ליישב את הניגוד הזה, וניתן אולי לומר, כי כאן גורם התאוה הוא המודגש, בעוד ששם הדגש מושם על הגעגועים למצרים, ואלו שני מאפיינים שונים של הבעיה. כביכול, התאוה כה גדולה הייתה עד שהחיישה תוצאה שבמקור, בסמלה את הגעגועים למצרים, הייתה צריכה להיות ממושכת יותר.

בבואנו לסכם, שתי תחושות עשויות לעלות כאן. ראשית, דומה כי מדובר בימצב ילדותי; והמבע העומד לפנינו מציג מאפיינים של מצב ילדותי שביטוייו - חוסר יכולת להיפרד ממקום שנקשרו אליו הגם שלא האיר פניו אליהם, ותאוותנות יתר, הדגשה על המאכל ועל הצד החומרי של החיים. והעניין השני, הענישה הבלתי שגרתית. לא מדובר כאן בהיענות למערכת חוקים מסוימת המכוונת לפרט ומגדירה בבירור מצבים וכללים של מותר ואסור, ואין מובא כאן איום מנוסח באופן ברור שמטרים את התוצאה האמורה לפעול על-פיו. מדובר כאן בהמחשת מערכת יחסים מסוימת של העם ואלוהיו המתקשרת לדעתנו למוטיב השליחות שבלעדיו אין לעם כישות היסטורית חיים. שליחות המוטלת על העם מבלי שנשאל, אך בתוקף רעיון הבחירה החופשית הממלא את התניין, יכול הוא למעול בה, ובברית המענגת אותה במסגרת משפטית. העם המועל בשליחותו ההיסטורית - כאן ביטוייה להגיע לארץ כנען - אינו יכול להמשיך בקיומו ההיסטורי.

קברות התאוה

בדומה ליתבערה' הקודמת, גם כאן מעניקים למקום שם מעין המאורע. זאת בניגוד למסעות שאינם ראויים לכינוי מיוחד, ונזכרו רק ברשימה המסכמת בפרשת 'מסעי'. בהתייחס ל'תלונה' הקודמת בפרק יא, מתחילה להצטייר כאן מגמה - מקום שאירעה בו 'תלונה' ראוי לקריאה בשם. זה מתבקש וחשוב כדי לבסס זיכרון לאומי:

"ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאווים"

(יא, לד).

כלומר, השם טומן בחובו את זיכרון המאורע. אולם, בהתבוננות באופן התיאור של שלב זה בקורות העם בספר, מתברר שבהדגשת המקומות עולה מגמה נוספת. תמציתה - **מקום** בא על חשבון **זמן**. עולה כאן כמדומה השאלה של האזיון בין עיצוב המרחב לעיצוב מסגרת הזמן. **המקום** הברור מאוד מדגיש את היעדר **הזמן**. תופעות

²⁹ רש"י בעקבות התרגום: "עד אשר יצא מאפכס - כתרוממו - 'עד דתקוצון בה'. יהא דומה לכם כאלו אכלתם ממנו יותר מדאי, עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף, והיה לכם לזרא - שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקברתם...". לפי זה ההבדל בין שני הביטויים אינו גדול. קודם התיאור העז של יציאה מהאף, ואחר כך ההרחקה ממנו.

שכאלו ידועות במקרא, ואפשר שאופן הסגנון הזה תקף גם כאן.³⁰ אומנם, בסוף הסיפור אנו למדים ששהו בכל פעם במקום מסוים השונה מאחרים ("מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות" יא, לה), ובסיומו של סיפור למדנו על המקום העומד במרכז; אך בגוף סיפורנו כלל לא מסופר איך הגיעו לזירת ההתרחשויות. לא כתוב שנסעו או חנו בדרך לשם, והזמן כלל איננו מצוי. להלן נראה כי 'עונת השנה' בסיפור ה'מרגלים' עשויה להציב מסגרת זמן מסוימת; אך דווקא בגלל היות הרמז הזה כללי כל כך, ברור כי כאן מתעלם הכתוב מהחובה המתבקשת לכפות על המסגרת ככלי זמן ברורים ומוגדרים.

אנו רואים כל זאת כצעד נוסף בהפרת מערכת הסדר הקודמת שאופיינה בנסיעות וחניות על-פי כללים ידועים. לדעתנו הדקויות הספרותיות הללו משיקות למשמעויות הפסיכולוגיות העמוקות של הסיפור. היעדר גורם זמן ברור בסיפור איננו עניין של מה בכך.³¹ השאלה כמה זמן אחרי אירוע משמעותי נבעו הבקיעים המלמדים על רפיות אחיזתו בנפש הגיבורים, היא שאלה לא-פשוטה. לשון אחר, השאלה מהו זמן ה'ידגרה' וההבשלה של תהליך נפשי שבסופו של דבר הוביל לתוצאה מסוימת, ראויה לעיון. אין דומה מי שמגיב בתלונה' מיד לאחר אילוץ מסוים למי שניסה לעמוד נגד אותו אילוץ במשך זמן. על ההשוואה לספר שמות נעמוד בקצרה להלן, אך כבר בשלב הזה נציין כי שילוב גורם הזמן במסע הראשון אחרי קריעת ים סוף ("...ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים... וילנו העם על משה לאמר... " שמות טו, כב-כג), מחדד מאוד את הקשר לסיבה הספציפית של התלונה - היעדר מים (במשך שלושה ימים). כאן הקשר כמדומה מורכב יותר, בהיותו פחות 'תלוי-זמן', הוא מרמז על סיבות עומק תודעתיות. אין כאן אילוץ מוגדר המוביל לתגובה ישירה תוך זמן מוגדר. המדבר הניצב כל העת ברקע, איננו רק מקור לצמא, אלא גם הסיבה ההפוכה למצרים; סביבה הגוררת שינוי (שבר?); עמוק וקשה בתודעת יוצאי מצרים, וגדול הספק אם יוכלו לעמוד בו.

ניתן דעתנו, אנו עדים להיווצרות שם בעקבות תלונה; אך השם מבליט את העונש דווקא - 'תבערה' ולא שם הקשור ב'מתאוננים רע', 'קברות התאוה' ולא 'מתאווים' וכיוצא בו. בהדגשת העונש יש בוודאי איזו מגמה דידיקטית המנכיחה מושגים של שחר ועונש לאומיים במערכת החשיבה של הנוודים במדבר. יחד עם זאת, בהדגשת 'התאוה' שבשם המקום מוסבת תשומת הלב להיבט אחד של המעשה ומוסטת מהיבט אחר. התאוה הייתה גילוי היצוני של געגועים למצרים שדבר קיומם בפרקנו נאמר בפי ה' במפורש. ההתרכזות בתאוה מונעת את זיכרון הגעגועים מלהיות מעוגן בשם מקום, ומותירה את זיכרון העבירה, לכאורה, בצד הפחות-מהותי שלה.

30 עמדתו במקום אחר על האופן שמשולב גורמי המקום והזמן בסיפור 'פילגש בגבעה' בספר שופטים. י' רוזנסון, שפוט השופטים - עיונים פרשניים בספר שופטים, אלון שבות תש"ג, עמ' 196-202. ריבוי המקומות מחד גיסא, והדגשת מסגרת הזמן המצומצמת (ימים) מאידך, מחפים על היעדר מסגרת כרונולוגית מדויקת גדולה יותר.

31 לדעתנו דוגמה מופתית להעלאת בעיה כזו כרוכה כבר בסיפור היחטא הראשון בפרקים ב-ג בבראשית. כמה זמן עבר בין הוראת ה' שלא לאכול מן העץ המסוים לבין הפיתוי והאכילה? הלא ברור שאינו דומה המתפתה מייד למי שעמד במאבק נגד היצר לאורך זמן!!

כאן המקום לציין כי זו הקבורה האחרונה שזכרה עד קבורת מרים ונעמוד על כך בהמשך (יחידה יא).

ההשוואה לשמות

ההשוואה של תכנים בספר במדבר לספר שמות יכולה לשאת פנים שונות. על שאלת גורם הזמן עמדנו לעיל. לעניין יהושע הנוכח כאן שעלה על בימת התורה בספר שמות, נתייחס בהמשך (יחידה טו). כאן נצטמצם בניגיעה בשאלת המן והבשר העולה בפרשתנו במישרין. הצירוף 'מן ובשר' בהקשר של תלונה נזכר בפרק טז בספר שמות. נזכיר את העניין בקצרה. דברי העם:

"...מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב" (שמות טז, ג).

תשובת ה' הייתה: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים... " (שמות טז, ד), ועל כך באו דברי משה:

"ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע... " (שמות טז, ח).

התוצאה הייתה:

"ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה... הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה" (שמות טז, ט).

אם כן, דבר הבשר עולה בדברי משה! ה' הציג זאת באופן שונה, המדגיש את הלחם שיש בו לכאורה כדי להסתייג מהבשר. אומנם, בפועל מגיע שלו שהוא מקור לבשר, אך בלשון מודגש דווקא לחם. הלחם הממשי יותר הוא המן, וירידתו מוגדרת כמצב של ניסיון, אולי נגד יוזמות להשגת בשר!

אם כן, ניתן להבין את המצב בשמות כתגובה לתלונה. אולם, זו תלונה שביסודה נעוצה בעיה ממשית ביותר - רעב, שכן לא היה להם לחם ממשי. היא מנוסחת בביטויים של בשר ובגעגועים למצרים, וגם אם 'סיר הבשר' הנוכח כאן עשוי לרמוז למאוויים הכרוכים בחומריות ובגשמיות; ביסודה בקשתם נובעת מצורך אמיתי. תגובת ה' המרעיף מן מביעה היענות בפועל המהולה במחאה, ובספר במדבר מתברר כי מחאה זו איננה מופנמת. יש בספרנו ציור של תאוה לשמה. החידה שרמזנו לה קודם, היא האם הבשר של ספר שמות היה חד-פעמי; שכן ההנחה בספר במדבר היא שהמן ירד דרך קבע, אך בשר הושג בדרך של הספקת השלו. אם כך הוא, הרי זו הדגשה חזקה על המחאה נגד בשר שגם בנסיבות של נסיות מתמדת איננו מסופק באופן שוטף. מכיוון שבשר הינו רכיב מרכזי בתרבות המרעה, עשוי הנאמר כאן להצטייר כהכוונה - על דרך הסמליות! - להעדפת הלחם על הבשר, והמלצה - סמלית - בשבח אורח החיים החקלאי המאפיין את הארץ העומדת בפתח.³²

32 בפרשה הנידונה בספר שמות שלט המנגנון של קביעות היממה - 'ערב-בוקר'. אולי כדי להרגיל את העם לסדרים של קביעות הבאים להשתית ארגון באנרכיה (הסמלית) של המדבר.